

“ТАЗКИРАИ ШУАРО”НИНГ 213 РАҚАМЛИ ҚЎЛЁЗМАСИ

Дўстова Сурайё Савроновна-jspi.uz

Ҳасанмурод Лаффасийнинг “Тазкираи шуаро” асари Хива адабий муҳитида яшаб ижод этган 60 га яқин ижодкорларнинг ҳаёти ва ижоди ҳамда шеърларидан намуналар билан таништиради. “Тазкираи шуаро”нинг қўлёзмаларини илмий асосда ўрганар эканмиз, тазкиранинг ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида 9494, 12561, 11499 рақамлари остида сақланаётган нусхаларини, ЎзРФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи фондида 213 рақам билан сақланаётган нусхани ва П.Бобожонов томонидан нашр қилинган нусхани асосий нусхалар ҳамда У. Долимов уйида сақланаётган нусхани қўшимча манба сифатида тадқиқ этдик.

Биз ЎзРФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида сақланаётган 213 рақамли қўлёзмани ўргандик. Биз қўлёзмани тавсифлашда асар номи, муаллифи, бошланиши ва охири, таркибий тузилиши, матннинг тўлиқлиги, нусхани кўчирган котиб, кўчирилган йили ва ўрни каби илмий хусусиятларига, шунингдек, қўлёзма нусханинг ўлчами, варақлар сони, муқоваси, сиёҳи, қоғози, ёзув тури, муҳр ва безаклари, сатрлар сони, пойгирларнинг қўйилиши ва сақланиш ҳолати каби китобат хусусиятларига асосландик.

Қўлёзма *خيوه شاعر لارى* (“Хива шоирлари”) деб номланган, муаллифи Ҳасанмурод Лаффасий, у сафсарранг сиёҳ билан майда настаълик хатида ёзилган, 120 бетдан, яъни 60 варақдан иборат, Лаффасийнинг ўзи кўчирган. Қўлёзма қалин муқовага олинган ва яхши сақланган. Матн икки чизиқли рамка – жадвал ичига олинган, ҳар бир саҳифада 13 ёки 16 сатрдан матн жойлаштирилган. Муаллифнинг ўзи асар бошланган саҳифадан то асар охиригача ҳар бир саҳифага 1 дан 120гача бўлган бетни араб рақамларида қўйиб чиққан. Асарда 52 та шоир ижодидан намуналар берилган. Намуна

шеърлар берилиши жиҳатидан 11499 ва 9494 кўлёзма нусхаларга қараганда тўлиқроқ ва кўпроқ берилган.

Манбанинг титул варағига “*Хива шоирлари*” деб ёзилган. 1а варақда ўртага яна асарнинг “*Хива шоирлари*” номи қўйилган, пастида эса: “1948 йил 22 июнь 1347 – ҳижрий шаъбон тўфлогувчи Хива Давлат музей тарихчи лектори *Ҳасанмуродқори Муҳаммад Амин ўғли Лаффасий*” [1.1 а варақ], деб араб ёзувида битилган.

Асарда мундарижа берилмаган. Кўлёзма 16 варақдан бошлаб Лаффасийнинг 28 байтли муқаддимаси билан бошланган:

*Аё, дўсти содиқ, сизга ҳолим,
Ки сизга деюрга йўқ мажолим.
Тушиб бошимга бу кун онча савдо,
Етубон дам-бадам минг турли завго.
Гаҳи ҳушдин кетиб, ақлим фаромуш,
Бўлибон шул сабаб гамларга огуш... [1.1 а варақ]*

Саҳифалар тартиби икки усулда: юқоридан ўртага рақамлар қўйилиб, саҳифалар остига пойгир орқали берилган. Тартиб рақамлар эса араб рақамлари билан 1-,2-,3-... тарзида қўйилган. Шоирлар номларига қўйилган тартиб рақамлар алоҳида чизиқлар орасига ёзилган. Маълумотлар ва ғазалларни бир-биридан ажратиш учун чизиқлар тортилган ва ғазаллар икки устун қилиб берилган.

26 варақдан шоирлар ҳақида маълумотлар ва ижодидан намуналар бошланади. Тазкирани С.Самандарова айтганидек, “*шоирлар ҳақидаги маълумотларга ва уларнинг шеърларидан келтирилган намуналар*” [3.24] га ажратиб ўрганиш мумкин: Мунис ҳақида 15 қатор маълумот, 4 ғазалидан намуна, Огаҳий ҳақида 8 қатор маълумот, 5 ғазали ва 1 муҳаммаси, Аваз Ўтар ҳақида 9 қатор маълумот ва 5 ғазалидан намуналар келтирилган...

Шундан сўнг асар 61а варақда Лаффасий мухаммаси билан якунланади. 61а варақнинг остига асар тугалланган вақти қайд қилинган: “1948 йил 26 июль 1347-ҳижрий 20-рамазон рақами фақир Ҳасанмуродқори Қори Муҳаммад Амин ўғли Лаффасий” ва Ўзбекистон Фанлар Академияси Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи муҳри босилган. Бу асарнинг баъзи тавсифини олима С. Самандарованинг филология фанлари номзодини олиш учун ёзилган диссертациясининг 22 бетида ҳам учратамиз, бироқ асар тўлиқ тавсиф этилмаган. Бу манбанинг айрим матн хусусиятлари ҳақида Ж.Жўраевнинг филология фанлари номзодини олиш учун ёзилган диссертациясининг 45 бетида қуйидагича ёзилган:” котиб кўпгина ҳолларда пе,те, ё ҳарфларини битта нуқта билан ифодалаган. Шунингдек, ё ва алиф ҳарфлари сўз охирида аввал алиф сўнгра ё келган ҳолларда кўпинча иккала ҳарф қўшиб юборилган. Яна қисқа “а” товуши сўз охирида келганда, бу товушни ифодалайдиган хо ҳарфи тушуриб қолдирилган. Масалан: ناکاه сўзи ناکاه, اندوه сўзи اندوه шаклида учрайди. Гоф ҳарфи бошқа манбаларда бўлгани каби коф ёрдамида ёзилган”[2.45]. Дарҳақиқат, кўлёмани ўқиш жараёнида биз бу ҳолатларга дуч келдик. “Тазкираи шуаро”нинг 213 кўлёмна нусхаси шоирларнинг ижодидан намуна шеърларнинг кўпроқ берилиши жиҳатидан бошқа кўлёмалардан фарқ қилади. Жумладан, муаллиф мухаммасларга кўпроқ эътиборни қаратган.

Тазкира “Баёнийнинг “Шажараи Хоразмшоҳий” асарида келтирилган кўпгина маълумотларни тўлдиради ва ҳар икки асар биргаликда XIX аср Хоразм адабий муҳити ва ундаги ижодкорлар ҳақида яхлит тасаввур ҳосил қилади”[1.4]. Хива адабий муҳити, унда кечган жараёнлар, давр адабий жараёнларида етакчилик қилган мавзу ва жанрлар, қаламкашларнинг ҳаёти ва ижодий мероси тўғрисида маълумот берувчи адабий манба сифатида эътиборга молик. Унда келтирилган маълумотлар ижодкорларнинг илмий биографиясини яратишда муҳим ўрин тутади. Шунингдек, тазкирада ижодкорлар асарларидан берилган намуналар уларнинг асарлари мукамал

матнини тиклаш, жанр ва мавзу мундарижаси бўйича илмий хулосалар чиқаришда қимматли манбадир.

Адабиётлар рўйхати:

- 1.Жумахўжа Н. Адизова И. Сўздин бақолироқ ёдгор йўқдир.// Тошкент.: Адабиёт ва санъат , 1994.-Б.46.
- 2.Жўраев Ж. Комёб ҳаёти ва ижодий мероси манбалари тадқиқи// Филол.фан.номз...диссер.- Тошкент.: 2012. Б- 45.
- 3.Самандарова С. Лаффасий тазкираси ва унинг қўлёзмалари.// Тошкент.: Хазина, 1995 .Б.- 24.
- 4.ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи, қўлёзма, № 213 нусха 1а-варақ